AQLI ZAIF BOLALARDA SHAXSLARARO MUNOSABAT XUSUSIYATLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSUIYATLARI

Tag‘onova Guliza Bayramaliyevna
CHDPU, Maxsus pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi.
+998909963433 gulizayangiyevs@gmail.com
https://orcid.org/0009-0005-8161-5975
Avalboyeva Shahlo Asqar qizi
shahloavalboyeva1@gmail.com,
Baxtiyorova Bibixonim Navro‘z qizi
bibixonimbaxtiyorova0@gmail.com,
Buriboyeva Sanobarxon Iminjon qizi
Sanobarboriboyeva561@gamil.com,
Ermatova Fotima Jurabek qizi
ermatovafotima58@gmail.com
Oligofrenopedagogika yo‘nalishi 25/5- guruh

Annotatsiya: Ushbu maqolada aqli zaif o‘quvchilarning shaxsiyati va shaxslararo munosabatlari xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda shaxs tushunchasi va uning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar, shuningdek, aqli zaif bolalarda shaxsiy sifatlarning rivojlanishiga xos bo‘lgan qiyinchiliklar ko‘rib chiqiladi. Olimlarning fikrlariga tayangan holda, bunday bolalarning emotsional, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishidagi o‘ziga xosliklar, sinf jamoasi va ijtimoiy muhitning ularning shaxsiy taraqqiyotiga ta’siri o‘rganilgan. Maqolada shuningdek, maxsus ta’lim va korrektsion yondashuvlarning aqli zaif o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’siri yoritilgan. Tadqiqot natijalari aqli zaif bolalar bilan ishlashda individual va maxsus pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish muhimligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: aqli zaif o‘quvchilar, shaxsiy rivojlanish, shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy moslashuv, maxsus ta’lim, korrektsion pedagogika, emotsional-intellektual rivojlanish.

Abstract: This article analyzes the personality and interpersonal relationships of mentally retarded students. The study examines the factors influencing the understanding of personality and its formation, as well as the difficulties inherent in the development of personality traits in mentally retarded children. Based on the opinions of scientists, the peculiarities of the emotional, social and cognitive development of such children, the influence of the class group and the social environment on their personal development were studied. The article also highlights the positive impact of special education and correctional approaches on the social adaptation and personal development of mentally retarded students. The results of the study show the importance of developing individual and special pedagogical strategies in working with mentally retarded children.

Keywords: mentally retarded students, personal development, interpersonal relationships, social adaptation, special education, correctional pedagogy, emotional and intellectual development.

KIRISH

Shaxs haqida ta’rif berilganda, rus psixologi S.Y Rubinshteyn-ning fikrlariga to‘xtalmoq kerak. Olimning ta’kidlashicha, odamo‘zidagi takrorlanmas xususiyatlarga ko‘ra individualdir. Odam o‘z atrofidagilarga, borliqqa bo‘lgan ongli munosabati, uning biror-bir faoliyat bilan shug‘ullanishi esa uning shaxs ekanligidan dalolat beradi. Shaxs odamning atrofga boigan munosabatlarini va o‘z-o‘ziga boigan munosabatini belgilaydi. Odamning atrof-muhitga bo`lgan munosabatlari uning dunyoqarashida, ishonchlarida va boshqalarga boigan munosabatlarida eng muhimi, uning faoliyatida ifodalanadi.

Shaxs — bu ongga ega boigan, m’aium ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyada yashaydigan, m aium bir faoliyat bilan shug‘ullanadigan indiviiddir. Shaxs tarkib topishi uzoq muddatli, murakkab va tarixiy jarayondir.[1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Oligofrenopedagogikaning asoschilaridan biri E.Segen ta’kidlab o'tgan aqli zaif bolalardagi «xohishning yo‘qligi» shaxs shakllanishida qator qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. L.V. Zankov ham aqli zaif bolalar shaxsidagi qator kamchiliklar haqida batafsil m aium otlar beradi. Aqli zaif bolalar shaxsidagi disgarmoniya, nomutanosiblik ular shaxsining rivojlanishidagi yetakchi kamchiliklardandir.[2] N.L.Kolominskiy tomonidan aqli zaif bolalar shaxsiy sifatlarining shakllanishi yordamchi maktablarda qanday kechishini qator tajriba ishlari bilan tekshiradi. Bunda, aqli zaif bolalarga sinf jamoasining ta’siri masalalari ochib beriladi. Har bir shaxs ijtimoiy mavjudod bo'lganligi sababli atrofdagi boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatga kirishmay turib mutlaqo yashay olmaydi. Inson shaxsining guruh va jamoadagi munosabatlarini ijtimoiy psixologiya fani o‘rganadi. Ijtimoiy psixologiya ta’limotiga ko‘ra, 2 xil guruh farqlanadi. Ulardan birinchisi shartli guruh, ikkinchisi esa haqiqiy, real guruhdir.[3]

Odamlarning ma’lum belgilariga, ya’ni yoshiga, jinsiga, millatiga, kasbiga qarab shartli guruhlar tashkil qilish mumkin. Shaxsning ko'p qirrali jihatlaridan biri emotsiyalardir, u har qanday insoniy faollikka ijobiy ta’sir ko'rsatadi.[4] L.S. Vigotskiy intellektual va emotsional doiraning o'zaro munosabati va ichki birligini e’tirof etadi va aqli zaiflikda normaga qaraganda intellekt va affekt o'rtasidagi aloqa o'ziga xos boiadi, deb ta’kidlaydi. Aqli zaif o'quvchilar asosan kichik yoshdagi o'quvchilar rasmda tasvirlangan personajlarning emotsional holatini tushunmaydilar. Bu o'quvchilar rasm personajlarining harakatlari va imo-ishoralarini noto'g'ri qiyoslaydilar, noaniq, ba’zan noto'g'ri tasavvurga ega bo'ladilar (E.A. Yevlaxova) Maxsus maktabdagi ta’lim jarayonida aqli zaif o‘quvchilarning irodaviy regulatsiyasi rivojlantiriladi; o‘z impulsiv reaksiyalarini boshqarish va shart-sharoit talablariga bo‘ysunish malakasi shakllanadi (M.G.Sarsidze). Korreksion yo‘naltirilgan ta’lim ta’siri ostida shakllanuvchi irodaviy faollik m aium darajada bu turdagi bolalarning aqliy, nutqiy va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Aqli zaif o‘quvchilarning shaxsiyati va shaxslararo munosabatlari ularning psixologik rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, aqli zaif bolalar ijtimoiy va emotsional jihatdan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning shaxsiy rivojlanishida qator

[1] Leontyev A.N. *Faoliyat, ong va shaxs*. – Moskva, 1975.
[2] Mikhail Sergeevich Pevzner. *Oligofreniya bolalar psixologiyasi*. – Moskva, 1979.
[3] Andrey Vladimirovich Petrovskiy. *Ijtimoiy psixologiya*. – Moskva, 1987.
[4] Paul Ekman. *Emotions Revealed*. – New York, 2003.

qiyinchiliklar kuzatiladi. S.Y. Rubinshteyn ta'kidlaganidek, shaxs atrof-muhit bilan ongli ravishda munosabatga kirishadi va ma'lum faoliyat turlari bilan shug'ullanish orqali shakllanadi. Biroq, aqli zaif bolalarda ushbu jarayon sekin kechadi, chunki ularning kognitiv qobiliyatlari va irodaviy sifatlardagi kamchiliklar shaxs shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

E.Segen va L.V. Zankovning ta'kidlashicha, aqli zaif bolalarda shaxsiy sifatlarning yetarlicha rivojlanmaganligi ularning ijtimoiy muhitga moslashish jarayonini qiyinlashtiradi. Ayniqsa, emotsional tushunish va boshqa insonlarning his-tuyg'ularini anglash qobiliyatining sustligi ularning shaxslararo munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, E.A. Yevlaxovaning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, aqli zaif bolalar vizual axborotni to'g'ri talqin qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa muloqot jarayonida tushunmovchiliklarga olib keladi.

Bundan tashqari, ijtimoiy psixologiya nuqtayi nazaridan shaxsning guruhdagi o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. N.L. Kolominskiy olib borgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sinf jamoasi aqli zaif bolalar uchun ijtimoiy moslashuvning muhim omillaridan biridir. Jamoadagi ta'sir ularga muloqot ko'nikmalarini shakllantirish va muayyan axloqiy normalarni o'rganishda yordam beradi. Shu bilan birga, maxsus maktablarda ta'lim jarayonining korrektsion yo'nalishda tashkil etilishi aqli zaif bolalarning irodaviy sifatlarini rivojlantirish va impulsiv reaktsiyalarini nazorat qilishga yordam beradi (M.G. Sarsidze).

Umuman olganda, aqli zaif bolalar bilan ishlashda maxsus pedagogik va psixologik yondashuvlardan foydalanish zarur. Ularning emotsional, ijtimoiy va irodaviy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash orqali shaxsiy kamchiliklarini bartaraf etish hamda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilish mumkin.

NATIJA

Aqli zaif o'quvchilarning shaxsiyati va shaxslararo munosabatlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, ularning psixologik rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvi murakkab va uzoq davom etadigan jarayondir. Tadqiqotlarga ko'ra, bunday bolalar emotsional va ijtimoiy jihatdan yetarlicha rivojlanmagan bo'lib, bu ularning guruh ichida o'zini tutishi va boshqalar bilan muloqot qilishida qiyinchiliklarga olib keladi.

Maxsus maktablarda olib borilayotgan korrektsion ta'lim va psixologik qo'llab-quvvatlash metodlari aqli zaif o'quvchilarning irodaviy sifatlarini shakllantirish, impulsiv reaktsiyalarini nazorat qilish va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jamoadagi ta'sir va maxsus pedagogik yondashuvlar yordamida ular ijtimoiy ko'nikmalarni egallab, shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishlari mumkin.

Shunday qilib, aqli zaif o'quvchilarning shaxsiy va shaxslararo rivojlanishini yaxshilash uchun ularning emotsional-intellektual ehtiyojlarini hisobga olgan holda maxsus ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etish muhimdir. To'g'ri yondashuvlar orqali ularning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va jamiyatga integratsiya qilishga erishish mumkin.

XULOSA

Aqli zaif o'quvchilarning shaxsiyati va shaxslararo munosabatlari ularning umumiy psixologik va ijtimoiy rivojlanish jarayonida muhim o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday bolalar shaxsiy sifatlardagi nomutanosiblik, emotsional tushunishdagi qiyinchiliklar va ijtimoiy moslashuv jarayonida muammolarga duch keladilar. Bu esa ularning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlariga salbiy ta'sir qiladi. Maxsus ta'lim muassasalarida olib borilayotgan korrektsion pedagogika va psixologik qo'llab-quvvatlash metodlari aqli zaif o'quvchilarning

ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga, ularning irodaviy sifatlarini rivojlantirishga va jamoadagi o‘rnini mustahkamlashga yordam beradi. Ularning emotsional-intellektual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan ta’lim usullari shaxsiy rivojlanish jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi. Umuman olganda, aqli zaif o‘quvchilar bilan ishlashda individual yondashuv va maxsus pedagogik usullar samarali natijalar beradi. Ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish va shaxs sifatida rivojlantirish uchun pedagog va psixologlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, maxsus ta’lim jarayonini yanada takomillashtirish va psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Выготский Л.С. Дефект и сверхкомпенсация. // «Проблема дефектологии». М., 1996. –С. 42.
2. Крыжановская Л.М. Психологическая коррекция в условиях инклюзивного образования. Пособие для психологов и педагогов. – М.: «Владос», 2013. 83-б.
3. Maktablar hamma uchun – Save the children – 2002y. 20\23 bet
4. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.
5. Xamidova, M. (2024). Methodology for Developing Active Civic Competence in Future Special Educators. Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 2(10), 61-69.
6. Abdurakhmanova, S. (2024). INVOLVEMENT OF CHILDREN WITH DISABILITIES INTO INCLUSIVE EDUCATION. Web of Humanities: Journal of Social Science and Humanitarian Research, 2(11), 75-77.